

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Иван Димитров Вълчев, доцент по Класическа археология, член на Научно жури със заповед № РД 38-448/ 19.07.2023 г. на г-н Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“,

относно: дисертацията на **Виолета Пламенова Караилieва** за получаване на образователната и научна степен „доктор“, на тема: *„Археометрично изследване и реконструкция на бронзови предмети от днешна Югоизточна България, I-VII в. сл. Хр.“* с научен ръководител: доц. д-р Георги Диков Мавров (СУ, Катедра по Археология).

Дисертационният труд на Виолета Караилieва е посветен на археометрични изследвания, консервация и реставрация на група бронзови съдове от римската епоха от територията на Югоизточна България. Въпреки нарасналият интерес и най-вече възможности за подобен род изследвания, такива все още са рядкост в родната историография, а за металните съдове от римската епоха изцяло липсват. Това предопределя и актуалността на избраната тема, но в същото време значително ограничава възможностите за сравнения и по-обща изводи и наблюдения върху бронзовата посуда от провинция Тракия.

В структурно отношение дисертацията се състои от 1. текстова част, която включва въведение, осем глави, заключение и библиография (общо 265 страници, от които 17 библиография); 2. практическа част; 3. приложения; 4. фотографска документация. Във Въведението е аргументирана нуждата от подобен род изследване, поставени са целите и задачите пред докторанта, представени са използваните методи и инструментариум. Целта е „да бъде направен подходящ набор от археометрични анализи, които да подпомогнат консервационно-реставрационните дейности върху бронзови съдове“ (с. 6). За осъществяването ѝ са формулирани конкретни изследователските задачи, поставени с оглед на постигането на определени резултати (с. 6–7).

Силно впечатление прави разминаването в хронологическия обхват, заложен в заглавието – I–VII в., и реалните хронологически рамки на включените в изследването бронзови съдове – I–III в. Това несъответствие е обяснено в бележка № 2 на с. 6.

Проблемът обаче е важен и би трябвало да бъде коментиран в основния текст, защото повдига много въпроси. Явно още в началните етапи на работа по дисертацията е станало ясно, че анализиранияте бронзови съдове са от периода I–III в., но темата не е прецизирана своевременно, за което отговорност носят не само докторантът и научният ръководител, но и катедрата по Археология, която би трябвало внимателно да следи развитието на младата колега. Реалният хронологически обхват в рамките на I–III в. е логичен и предопределен от широкото разпространение на бронзовите съдове, които, макар че не изчезват през Късната античност, стават доста по-редки и следователно трудно достъпни за целите на изследването на Виолета Караилieва.

Обект на изследване в дисертационния труд са 17 бронзови съда от Югоизточна България. Част от тях са придобити по време на археологически разкопки на надгробни могили, докато други са попаднали като случайни находки във фондовете на РИМ – Бургас. Формите, датировката и типологическата принадлежност на съдовете са близки, което обосновава анализиранияте им като група.

Първа глава представя съвременното състояние на археометричните изследвания върху бронзовите съдове. Направен е кратък историографски преглед на подобни изследвания в България, макар и засягащи по-ранни периоди, и на такива в европейски план, където подобен род анализи имат дългогодишна история и са създадени значителни бази данни.

Във Втора глава са разгледани суровините, технологиите и техниката на производство на бронзови съдове. Направеният преглед на медните находища в източната част на Балканите е съдържателен, но изглежда в известна степен самоцелен, защото за включените в дисертацията съдове се предполага, макар и недоказан, чужд произход, а данните за рудодобива не внасят някаква яснота по този въпрос. За нуждите на дисертацията са представени основните химични и физични характеристики на медта и медните сплави и са коментирани различните видове бронз, използвани през римската епоха. Внимание е отделено и на използваните техники, инструментариум и декоративни прийоми.

Трета глава е посветена на преизползването и функционалността на бронзовите съдове. Коментирани са важни за изследването въпроси като поправките и претопяването на съдовете, възможностите за идентификация на импорти и местно производство и други.

В глави от Четвърта до Осма са разгледани конкретно бронзовите съдове, обект на анализ в дисертацията. На първо място, в Четвърта глава, е обърнато внимание на археологическия контекст на артефактите. Съдовете с ясен контекст произхождат от две надгробни могили. Вероятно с гробен контекст са и съдовете от музея в Бургас. Надгробните могили при Мъдрец и Борисово все още не са публикувани, което затруднява изясняването на цялостния комплект от артефакти, поставени в гробовете. За целите на изследването Виолета Кара依лиева е ползвала както кратките публикации, така и архивни материали от разкопките на могилата при Мъдрец, които обаче не спомагат значително за изясняването на цялостната картина. Описанието на археологическите контексти е достатъчно пълно и едно разширяване на главата, например с посочване на паралели на погребалните обреди и гробните съоръжения, би излязло извън темата на дисертацията, а и извън компетенциите на автора и съвсем основателно Виолета Кара依лиева се е въздържала от по-обстойни наблюдения в тази насока.

В Пета глава са представени резултатите от археометричните анализи на бронзовите съдове. Анализирани са 17 съда, разделени в две групи в зависимост от това дали ще бъдат подложени на консервационна и реставрационна интервенция в рамките на дисертационния труд. В първа група, подлежащи на консервация и реставрация съдове, са включени 5 артефакта, докато находките от втората група, 12 съда, само са анализирани, но не и реставрирани. Подборът за реставрация зависи от степента на запазеност, степента на сложност на консервационно-реставрационната намеса, както и от състоянието на метала (с. 89–90). Направените анализи включват Атомен емисионен спектрален анализ с индуктивно свързана плазма (ICP-AES) и р-XRF за определяне на елементния състав на съдовете, рентгеново-дифракционни методи за определяне на състава на корозионните продукти, и металографски анализ за определяне на използваната технология. При съдовете от втората група не са проведени металографски анализи. Най-съществената част от тази глава е дискусията на получените резултати. Отчетени са статистически значими разлики в съдържанието на калай в пробите от корпуса и от дръжките на съдовете, което е

умишлено търсен ефект (с. 100). Важно наблюдение е и това, че за добива на мед са използвани предимно сулфидни руди. Посочено е, че подобно рудно находище е Плакалница, Врачанско, но с основание Виолета Кара依иева се въздържа от категорично заключение по отношения на мястото на добиване на рудата и съответно на производството на бронзовите съдове. Липсата на данни от подобни изследвания сериозно затруднява сравнителния анализ.

Шеста глава е посветена на особеностите на консервационно-реставрационните дейности при бронзовите съдове и съвсем логично предшества главата, посветена на консервационно-реставрационната намеса при съдовете от Група 1 (Седма глава). Последната представя процеса по консервация и реставрация на петте бронзови съда, включени в група 1. Основателно са подбрани артефакти, които поставят различни проблеми и предполагат намирането на различни решения – нещо, с което Виолета Кара依иева се е справила успешно. Извършените дейности са описани детайлно и са придружени с необходимата документация с изключение на посочената на с. 149 графична такава. В следващата осма глава са представени консервационно-реставрационните казуси на останалите 12 съда, включени в група 2. При тях консервационно-реставрационна намеса не е осъществена.

Авторефератът и автосправката за приносите отразяват коректно съдържанието и основните постижения на автора в дисертацията.

Виолета Кара依иева е автор на две излезли от печат научни публикации, пряко свързани с темата на дисертацията.

Предоставената ми за рецензиране дисертация е авторски труд на Виолета Кара依иева и в текста не открих признаци на плагиатство.

В заключение бих могъл спокойно да отбележа, че поставените в дисертационния труд цели и задачи са изпълнени. Текстът на Виолета Кара依иева има своите безспорни научни приноси. Сред тях на първо място бих посочил поставените и успешно решени въпроси по отношение на консервационно-реставрационната намеса, извършена и документирана според съвременните принципи за опазване и експониране на артефакти. Осъществените археометрични анализи представляват основа за изграждането на базата данни за бронзовите съдове от България, която може да бъде допълвана с резултатите от

нови изследвания и така би обогатила значително познанията ни за рудодобива, производството и търговията с бронзови съдове през римската епоха. Текстът е написан на ясен и четим език с умело използване на професионалната терминология. Дори и след последната редакция са останали не малко от неизбежните печатни и правописни грешки, но това не накърнява достойнствата на дисертационния труд.

Отчитайки цялостните качества на дисертационния труд, заявявам пред уважаемото жури, че рецензираната работа притежава високи научни достойнства и отговаря на изискванията на ЗРАСБ и гласувам убедено „За“ присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на редовния докторант **Виолета Пламенова Караилева**.

София,

06. 10. 2023 г.

д

оц. д-р Иван Вълчев